ნაილა ჩელებაძე
ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის
განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი

Naila Chelebadze
PhD in History, Senior Researcher of Department
of Ethnology and Sociological Research,
Niko Berdzenishvili Institute,
Batumi Shota Rustaveli State University

განათლება და კულტურა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში

EDUCATION AND CULTURE IN KHELVACHAURI MUNICIPALITY

აბსტრაქტი - აჭარის ისტორიული წარსულის კვლევაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მისი ცალკეული ადმინისტრაციული ერთეულის ისტორიის, ყოფა-ცხოვრების, კულტურისა და განათლების შესწავლას. აღნიშნული პრობლემატიკის კვლევაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საფეხურია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, რომელიც გამოირჩევა თავისი ისტორიითა და კულტურული ტრადიციების მრავალფეროვნებით. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი მდებარეობს საქართველოს უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. ოდითგანვე დიდი იყო ამ მხარის მიმართ დაინტერესება, რასაც, ცალკეულ ფაქტორთან ერთად, ხელი შეუწყო სპეციფიკურმა გეოგრაფიულმა პირობებმა, რომლის ძირითადი ნაწილი მთაგორიანია, ხოლო ნაწილი – შავი ზღვის სანაპირო ზოლს წარმოადგენს. პრობლემის შესწავლაში გათვალისწინებულია ის თავისებურებები, რაც ხელვაჩაურის მოსახლეობის სულიერ კულტურაში სამი რელიგიის სინთეზიდან გამომდინარეობს.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში შეგროვებული ეთნოგრაფიული მასალების, წერილობითი წყაროების, საარქივო მასალებისა და სპეციალური ლიტერატურის საფუძველზე შესწავლილია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის განათლებისა და კულტურის ისტორია. ოსმალეთის ეპოქაში შეჩერებული ხელვაჩაურის კულტურული განვითარება მე-19 საუკუნეში ქართველი მოღვაწეების დიდი ძალისხმევით კვლავ აღორძინდა, შემდგომი განვითარება კი მე-20 საუკუნის შუა ხანებიდან იწყება. ეს პერიოდი გამოირჩევა გაუნათლებლობის სრული ლიკვიდაციით, საგანმანათლებლო ქსელის გაფართოებით, კულტურული ქსელების ჩამოყალიბებით და ა.შ.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი დღევანდელი და წარსული კულტურული ტრადიციების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რომელმაც კულტურისა და განათლების პრობლემების დაძლევაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა. ხელვაჩაურის რაიონში განათლებისა და კულტურის განვითარების საფუძველია მრავალი სკოლა, სკოლამდელი დაწესებულება, კლუბი, ბიბლიოთეკების ქსელი.

საკვანძო სიტყვები - კულტურული ტრადიციები, საგანმანათლებლო ქსელი, კულტურული და საგანმანათლებლო დაწესებულებები

Abstract - The study of the history, life, culture and education of the separate administrative unit occupies an important place in the historical-ethnographic study of Adjara. Khelvachauri municipality has made one of the important steps in the study of these problems, which is distinguished by the variety of present and past cultural traditions of the history.

Based on ethnographic materials, written sources, archival materials and special literature collected by the author, the history of education and culture of Khelvachauri municipality is studied. The prospect of cultural promotion of Khelvachauri, suspended in the Ottoman era, shows that the great efforts of Georgian figures in the 19th century are still reviving, with further development since the mid-20th century. This period is marked by the complete elimination of illiteracy, the expansion of the educational network, the establishment of cultural networks, and so on.

The study of the problem takes into account the peculiarities that must be explained by the synthesis of three religions in the spiritual culture of the Khelvachauri population.

Many schools, preschools, clubs, and a network of libraries are the basis of education and cultural development in the Khelvachauri district.

Key words: Cultural traditions, educational network, cultural and educational institutions

აჭარის ისტორიული წარსულის კვლევაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მისი ცალკეული ადმინისტრაციული ერთეულის ისტორიის, ყოფა-ცხოვრების, კულტურისა და განათლების შესწავლას. აღნიშნული პრობლემატიკის კვლევაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ერთეულია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, რომელიც გამოირჩევა თავისი ისტორიითა და კულტურული ტრადიციების მრავალფეროვნებით.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი მდებარეობს საქართველოს უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. ოდითგანვე დიდი იყო ამ მხარის მიმართ დაინტერესება, რასაც, ცალკეულ ფაქტორთან ერთად, ხელი შეუწყო მისმა სპეციფი-

კურმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, ფიზიკურ-გეოგრაფიულმა პირობებმა. მისი ძირითადი ნაწილი მთაგორიანი, ხოლო ნაწილი – შავი ზღვის სანაპირო ზოლია.

როგორც ცნობილია, ცალკეულ პერიოდში სხვადასხვა საზღვრებში მოქცეული ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სახელწოდებაც შესაბამისად სხვადასხვა იყო (ბათუმის, ჭოროხის, აჭარისწყლის, ჩაქვის..). მუნიციპალიტეტის სახელწოდება ერთი ვერსიის მიხედვით ხელვაჩაძეების გვარიდან მომდინარეობს (http://khelvachauri.ge; დიასამიძე, 2017:5). დღეს იგი 11 ადმინისტრაციულ ერთეულს მოიცავს და აჭარის ყველაზე დიდი მუნიციპალიტეტია ტერიტორიითა და მოსახლეობის რაოდენობის თვალსაზრისით. მუნიციპალიტეტი გამოირჩევოდა ეთნიკური უმცირესობების სიმრავლითაც (ქურთები, კერძოდ კახაბრის ქურთები, სომხები, თურქები, ჩერქეზები, რუსები) და კონფენსიური მრავალფეროვნებით (ლისოვსკი, 2015:80-83; სტატისტიკური., 2018:35-36).

ხელვაჩაური ჭოროხ-აჭარისწყლის ხეობის უძველესი რაიონია, სადაც დამოწმებულია არაერთი ნამოსახლარი, ნაქალაქარი, ციხე, ეკლესია, რკინის მეტალურგიის სახელოსნო და სხვა სახის მატერიალური კულტურის ძეგლი. აქ ქვის ხანის სადგომები თუ ნამოსახლარები, ძირითადად, გვიანმეზოლითურ-ადრენეოლითურ კულტურებს ქმნის (გოგიტიძე, 1988:3-4,22). აღნიშნული ტერიტორია ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ის ნაწილია, რომელიც უძველეს ხანაში დაწინაურებულ რეგიონს წარმოადგენდა ძველაღმოსავლურ, ანატოლიურ და კავკასიურ კულტურათა წრეში (სდსინ, 2007:139). ყოველივე ამის შედეგად ხელვაჩაურის ტერიტორიაზე ადგილი ჰქონდა აღნიშნული კულტურული წრეების შეღწევასა და განვითარებას, რაც კარგად აისახა მის დაწინაურებაში. ამის დასტურია წერილობითი წყაროები, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძები, ანტიკური და შუასაუკუნეების პერიოდის შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური და ნუმიზმატიკური მასალები (ლორთქიფანიძე, 1980: 26-27, 39; კახიძე ნ., 2013:122; ვარშალომიძე, 2009:3; 77). მეტად საინტერესოა აქ აღმოჩენილი ბრინჯაოს ყუაკვერიანი კოლხური ცული ჩალეწილიდან (მდ. მაჭახლის მარჯვენა ფერდობზე), რომელსაც 3000 წლის ისტორია აქვს. ამ ტიპის ცულები ყველაზე დიდი რაოდენობით აჭარის ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი, კერძოდ, მარადიდ-ძაბლავეთში. საგულისხმოა, რომ მეცნიერთა აზრით, ყუაკვერიანი ცულების გენეზისი საქართველოს უკავშირდება (კახიძე ა., 2008:39-40).

ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან ძვ.წ. I ათასწლეულის I ნახევრამდე დასახლების ადრეული ეტაპი ჩანს ხელვაჩაურის ტერიტორიაზე. აქ ადრიდანვე განვითარდა მეურნეობის ტრადიციული დარგები - მეთუნეობა, ლითონის დამუშავება და რთვა - ქსოვა. მდიდარი ხელოსნური ტრადიციების დასტურია ჭარნა-

ლის რკინის სადნობი ქურების შემონახულობა (ლორთქიფანიძე ოთ., 1980; ნაგერვაძე, 2019:56-65). გარდა ამისა, გონიოს მახლობლად აღმოჩენილია ძველკოლხური რკინის მეტალურგიული ცენტრის ერთ-ერთი კერა, ხოლო ციხის შიგნით ძვ. წ. I ათასწლეულის I ნახევრის დიუნური დასახლებაა დამოწმებული.

როგორც ცნობილია, აჭარის სანაპირო ზოლი აქტიურად იყო ჩართული ანტიკური სამყაროს წამყვან ცენტრებთან სავაჭრო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებში (ხახუტაიშვილი, 1986:12). I საუკუნეში აღნიშნული მხარე, როგორც კოლხეთის შემადგენელი ნაწილი, რომის მცირეაზიული პროვინციის შემადგენლობაშია, რომლის ცენტრს გონიო-აფსაროსის ციხესიმაგრე წარმოადგენდა. გონიოს განსაკუთრებულობა განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ქრისტეს მოციქულებმა ანდრია პირველწოდებულთან ერთად გამოიარეს ეს გზა და სწორედ გონიოშია დაკრძალული მოციქული მატათა.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის შუა საუკუნეების ხელოვნების ძეგლებიდან ჩვენამდე მოღწეულია რელიეფური ქანდაკებისა თუ ჭედური ხელოვნების არაერთი ნიმუში. მათი ნაწილი უშუალოდაა დაკავშირებული ქრისტიანობასთან. გონიოს განძის დიდი ნაწილი განეკუთვნება საიუველირო ხელოვნების იმ წრეს, რომელიც საქართველოში ახ. წ. პირველსავე საუკუნეებში ჩამოყალიბდა (ლორთქიფანიძე, 1980:26-27).

შუა საუკუნეების მანძილზე აჭარაში არაერთი საინტერესო ძეგლი აიგო, მაგრამ ჟამთსვლისა და ბედუკუღმართობის გამო, თითქმის განადგურდა ეკლესიები (დიასამიძე, 2017:12; სურმანიძე, 2013:37-40), ციხესიმაგრეები, ხიდები და ა.შ. მას შემდეგ კი, რაც, 1888 წელს, ბათუმს მიენიჭა თვითმმართველი ქალაქის სტატუსი, საფუძველი ჩაეყარა არაერთ ქართულ მართლმადიდებლურ ტაძარს. ესენია: ახალშენის ფერისცვალების ეკლესია, ბათუმის სამების დედათა მონასტერი, ბათუმის კარის ღვთისმშობლის ეკლესია, სარფის მამათა მონასტერი, სარფის იოანე ღვთისმეტყველის დედათა მონასტერი, ქილისე. მათი ნაწილი დღეს ადმინისტრაციულად ქალაქ ბათუმის შემადგენლობაშია. ასევე სარფში არის წმინდა ანდრია პირველწოდებულის ორიგინალური მონუმენტი.

საკულტო ნაგებობებიდან აღსანიშნავია მარადიდის მეჩეთი, ჩხუტუნეთის ჯამე, განსაკუთრებით კი ტრადიციული ქართული ორნამენტებით დამშვენებული ჩიქუნეთის მეჩეთი, რომელიც განთავსებულია თბილისის ღია ცისქვეშა მუზეუმში.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი გამოირჩევა უძველესი თაღოვანი ხიდების სიმრავლითაც. ესენია: მახოს, ცხემლარას, ქოქოლეთის, ორთაბათუმის, ჩხერის, ზვარიასა და მირვეთის ქვის თაღოვანი ხიდები.

კულტურული მემკვიდრეობის უმნიშვნელოვანესი მასალები დაცულია ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სამუზეუმო ფონდებში, კერძოდ, ჩხუტუნეთის

ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ, მეჯინისწყლის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმებსა და სარფის მუზეუმებში. 1994 წელს დაარსდა გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალი. ასევე საინტერესოა ქემალ თურმანიძის მიერ დაარსებული ეთნოგრაფიული მუზეუმი „ბორჯღალო“ (http://www.infobatumi.ge/). მუზეუმებში დაცულია მოსახლეობის მიერ შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალები, რომელთა ძირითადი ნაწილია შრომის იარაღები, ნუმიზმატიკური მასალები, გეოლოგიური კოლექცია, ადგილობრივ მხატვართა ნამუშევრები, გამოყენებითი ხელოვნების ნაწარმი, აჭარული ყოფისა და კულტურის ნიმუშები, მუნიციპალიტეტის ყოფა-ცხოვრების ამსახველი დოკუმენტური და ფოტომასალა.

საქართველოს ძველი ისტორიის მანძილზე ხელვაჩაური აჭარის საერისთავოს შემადგენლობაში იყო და მასთან ერთად წარმოადგენდა ქართული სახელმწიფოს სამხრეთი ნაწილის თავდაცვით ზოლს. ამის დასტურია მუნიციპალიტეტში დღემდე შემორჩენილი შუა საუკუნეების ციხესიმაგრეები: გონიო-აფსაროსი (ლორთქიფანიძე, 1980:3-20), გვარას ციხე, ჩხუტუნეთის ციხე, ყოროლისთავის ციხე. საყურადღებოა ჭანიძეების კუთვნილი ციხე-დარბაზული ნაგებობა, ასევე გურიელის სასახლე კახაბერში (კომახიძე, I, 2003:275); ჩელებაძე, 2018, დღიური №2) და ა.შ.

არქეოლოგიური მასალებით კარგად იკვეთება წარსულში სახვითი ხელოვნებისა და ხუროთმოძღვრების განვითარების მაღალი დონე. აღსანიშნავია, რომ გონიოს ციხე-ქალაქი აფსაროსი ასევე წარმოადგენდა სახელოსნო ცენტრს, სადაც პროფესიონალური ხელოსნური ფენა არსებობდა. ამ მხრივ საინტერესოა იქ აღმოჩენილი გვიანანტიკური და ადრეშუასაუკუნეების ხანის კერამიკული ტარა - ამფორები (ხალვაში, 2002:3, 10-14, 59-60). როგორც მევენახეობა-მეღვინეობის მდიდარი ტრადიციების მხარეში, ხელვაჩაურში დღემდე მრავლად მოიპოვება უძველესი ქვევრები და საკმაოდ დიდი ზომის ქვის საწნახლები, განსაკუთრებით კი – კლდეში ნაკვეთი საწნახელი (კახიძე, 1974:45; ჩელებაძე, 2016, დღიური №1). ქართული ტრადიციული ხელოსნობის კვალი კარგად ჩანს როგორც ქრისტიანულ ძეგლთა ნაშთების, ისე მუსლიმანური საკულტო ძეგლების მიხედვითაც.

ჯერ კიდევ ადრეულ შუა საუკუნეებში ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ტერიტორია, ისევე როგორც საერთოდ აჭარა, აქტიურად ჩაერთო ქრისტიანული ცივილიზაციის ორბიტაში, რაც ისტორიულ ტაო-კლარჯეთთან და სხვა ქართულ კულტურულ-საგანმანათლებლო კერებთან სიახლოვემ განაპირობა. როგორც შენიშნულია, საკვლევი რეგიონი საუკუნეების განმავლობაში ქუთათელი ეპისკოპოსის სამწყსოში შედიოდა. ამის შესახებ გვაუწყებს ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე: „ . . აჭარა სოფელ დონდალოს ზევით შავშეთთან ერთად მტბევარის ანუ ტბეთის ეპისკოპოსის, რომელსაც შავშეთის ტბეთში ჰქონდა კათედრა, სამწყსოში

შედიოდა, დანდალოს ქვემოთ კი ქუთათელი ანუ ქუთაისის ეპისკოპოსი განაგებდა“ (ბაქრაძე, 1987:52; ქსე, 1986:52).

კულტურული ცხოვრების აღმავლობა აჭარის დედასამშობლოსგან ჩამოშორებამ ძლიერ შეაფერხა. მაშინდელი განათლება მხოლოდ მაჰმადიანური რელიგიური ხასიათისა იყო. მედრესეებში ხოჯები და მოლები ასწავლიდნენ. მიუხედავად ამისა, როგორც გვამცნობს ზ. ჭიჭინაძე, იქ ხოჯები მეტ-ნაკლებად ცდილობდნენ ქართული წერა-კითხვის სწავლებას და თავის მრევლსაც ასე ასწავლიდნენ (ჭიჭინაძე, 2013:195-197). მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში აჭარაში იყო მხოლოდ დაბალი ტიპის ორი სკოლა და ისიც ბერძნული და თურქული (სდსინ, 2008:531). არსებული მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა ბერლინის ტრაქტატის შემდეგ, როდესაც დედასამშობლოსთან დაბრუნებულ ბათუმის ოლქში დაიწყო სკოლების გახსნა. ქალაქის საბჭო ბათუმის შემოსავლების საკმაოდ მნიშვნელოვან ნაწილს ხარჯავდა სახალხო განათლების განვითარებისთვის (Месхи, 1906:615-617). ამ საქმეში უდიდესი როლი შეასრულა ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოებამ, რომელიც 1879 წელს დაარსდა (სდსინ, 2008:530). ამის საფუძველზე მე-19 ს-ის 70-80-იანი წლების მიჯნაზე ქართული სახალხო სკოლების გახსნისთვის ნაყოფიერი ნიადაგი შეიქმნა. მალე ბათუმში გაიხსნა პირველი ვაჟთა გიმნაზია, სადაც ყველა კუთხიდან სასწავლებლად იმდენი ახალგაზრდა მოსულა, რომ 1898 წ. პარალელური ჯგუფები გაუხსნიათ (მესხი, 1906:603). სავარაუდოდ, ბათუმის გიმნაზიის მოსწავლეებს შორის დღევანდელი ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ახალგაზრდობაც უნდა ყოფილიყო.

ხელვაჩაურში პირველი სკოლა 1885 წელს ახალშენში გაიხსნა, შემდეგ კი - 1894 წელს ბერძნებმა 9-წლიანი სკოლის ადგილას ააშენეს სამკლასიანი ბერძნული სკოლა, რომელიც შემდეგ 7-წლიან სკოლად გადაკეთდა. იქ ერთ-ერთი მასწავლებელი იყო ილია პიასტოპულო. 1938-1939 წწ. აღნიშნული სკოლა გადაკეთდა ქართულ შვიდწლედად, ხოლო 1940 წელს – საშუალო სკოლად (კომახიძე, II, 2003:110-111). 1886 წელს სკოლა გაიხსნა გონიოს უბნის სოფელ მარადიდში, რომელიც ქუთაისის გუბერნიის სკოლების განყოფილებამ დააარსა. ლივანის მარადიდში ცნობილი პიროვნების ახმედ-ეფენდის შვილს - არუნ-ეფენდი ხალვაშს სკოლაში ქართველი მასწავლებლები მიუწვევია, მაგრამ გარკვეული წინააღმდეგობის გამო სასწავლებლად მხოლოდ მისი გვარის ყმაწვილები მისულან (ჭიჭინაძე, 2013:197). 1905 წელს სკოლა დაარსდა მაჭახლისპირში, იუსუფ წულუკიძის საცხოვრებელ სახლში. ეს სკოლა 1906 წელს გადაიტანეს აჭარისწყალზე, თემელ ზაქარაძის საცხოვრებელ სახლში. ამ სკოლაში მაშინ სწავლა ყოველდღიურად ქართულ ენაზე, ხოლო კვირაში 3-ჯერ თურქულ ენაზე მიმდინარეობდა, რომელსაც თავად თ. ზაქარაძე, ხოლო ქართულს 1907-1911 წწ. ანდრო დობორჯგინიძე,

ივანე ირემოვი და ახვლედიანი ასწავლიდნენ (კომახიძე, II, 2003:125-126). 1907 წელს ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოების ინიციატივით ერთკლასიანი სკოლა გაიხსნა სოფელ ერგეში, სადაც სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა (კომახიძე, II, 2003:164). როგორც შენიშნულია, აჭარისაღმართის თემში კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა სხვა სოფლებისაგან განსხვავებით, გვიან დაიწყო.

მალე, 1900-1905 წლებში, მოწინავე ინტელიგენციის თაოსნობითა და ხალხის მოთხოვნით სკოლები გაიხსნა. საქმე მე-20 საუკუნის 10-იან წლებში პირველი მსოფლიო ომის გამო შეფერხდა და ზოგიერთი სკოლა მაშინ კიდეც დაიხურა (სდსინ, 2008:532; 535).

პირველ რიგში დაიწყო მშობლიურ, ქართულ ენაზე წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაცია, სოფლის კულტურული ჩამორჩენილობის დაძლევა. 1915 წლიდან ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოებას გვერდით ამოუდგა ქართველთა შორის კულტურულ-საქველმოქმედო საზოგადოების კავშირი გ. ყაზბეგის თაოსნობით (სდსინ, 2008:536). 1916 წ. ამ საზოგადოების აჭარის განყოფილების გამგეობის, ადგილებზე პატრიოტ მამულიშვილთა დახმარებითა და განსაკუთრებით გორის, იმერეთისა და გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსის, თბილისის მიტროპოლიტ ლეონიდეს ღვაწლით (1898-1918 წწ.), ბათუმის ოლქში 6 დაწყებითი ქართული სკოლა გაიხსნა (კომახიძე, II, 2003:120). მათ შორის ორკომპლექტიანი იყო დაწყებითი სკოლა ყოროლისთავში, ხოლო ერთკომპლექტიანი სკოლა ჩხუტუნეთში (კახიძე, 1974:69; კახიძე ნ., 2008, №2 , გვ. 19-20; ბაბილოძე, 1975:30-34), სადაც ქართველ მამულიშვილთა ძალისხმევით პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდნენ: ყოროლისთავში ელენე ციცქიშვილი და პელაგია გელაშვილი, ჩხუტუნეთში კი ნიკოლოზ ქამუშაძე, 1917 წლიდან კი ეთერ რაზიკაშვილი, რომელიც ვაჟა ფშაველას ძმის, მწერალ თედო რაზიკაშვილის, ქალიშვილი გახლდათ (ბაბილოძე, 1975:36). 1918 წელს ეს სკოლა დაიხურა, სადაც სწავლა განახლდა 1927 წელს. იქ მოღვაწეობდნენ დავით ჟოჟიკაშვილი და ელენე ჩახვაძე, ასევე გრიგოლ კვაჭაძე მეუღლესთან ერთად, მოგვიანებით კი – თ. ნაჭყეპია, ვლ. კახიძე, მარო სიორდია და სხვ. 1935 წლამდე სკოლის დირექტორად მუშაობდა ელისე მექვაბიშვილი (კომახიძე, II, 2003:120). 1918 წელს 2-წლიანი დაწყებითი სკოლა გაიხსნა ქვედა ახალშენში, რომელიც 1937 წელს არასრულ საშუალო სკოლად, 1990 წელს კი საშუალო სკოლად გადაკეთდა. 1920 წელს, დაბრკოლების მიუხედავად, სკოლა გაიხსნა აჭარისწყალზე. საგულისხმოა, რომ 1914 წლის 1 ივლისის კანონი ყველა კერძო სკოლას ნებას რთავდა სწავლა-აღზრდის საქმე მშობლიურ ენაზე ეწარმოებინათ (ბაბილოძე, 1975:34). ამ სკოლებში სასწავლო-სააღმზრდელო მუშაობის პარალელურად პედაგოგები კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობასაც ეწეოდნენ. ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების მიერ 1916 წლიდან უპატრონო ბავშვთა

რამდენიმე სკოლა-თავშესაფარი გაიხსნა. მათგან ბათუმის სკოლა-თავშესაფარს სათავეში ჩაუდგა მაჭახლელი ნაზი შაშიკოღლი, რომელსაც ბათუმის ქალთა გიმნაზიის მე-5 კლასი ჰქონდა დამთავრებული. ქართველი მუსლიმანი ქალის გამოჩენა საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების არენაზე იყო პირველი შემთხვევა აჭარის ისტორიის უკანასკნელი სამასი წლის მანძილზე (ბაბილოძე, 1975:55-56).

საბჭოთა ხელისუფლების ადრეულ ეტაპზევე დაიწყო პირველადი კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებების გატარება. შეიქმნა განათლების სახელმწიფო კომისარიატი და არაერთი ღონისძიება ჩატარდა, რითაც კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა გააქტიურდა აჭარის მთიანეთში და, ასევე, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის მთის ზონის სოფლებშიც (კირნათი, მარადიდი, ჩხუტუნეთი). საბჭოთა პერიოდში სახალხო განათლების მოწყობას, ხელმძღვანელობასა და კონტროლს ახორციელებდა ბათომის აღმასრულებელი კომიტეტის სახალხო განათლების განყოფილება, ხოლო სარაიონო სკოლათა გამგეობები მაზრის რაიონებად დაყოფის შემდეგ სახალხო განათლების განყოფილების გამგეს დაექვემდებარა. აღნიშნულ პერიოდში განსაკუთრებული პრობლემა იყო მატერიალური სიდუხჭირე, თუმცა უსახსრობის მიუხედავად, მასწავლებლები მთელს აჭარაში დიდი ენთუზიაზმით უფასოდ იღვწოდნენ. განათლების სფეროში დაწყებული აღმავლობის შედეგად 1923 წლისათვის ხელვაჩაურში, კერძოდ, აჭარისწყალზე, ფუნქციონირებდა 2 შრომის სკოლა, ხოლო 1924 წლისთვის კი ოთხწლიანი შრომითი სკოლა. გარდა ამისა, წერა-კითხვის შემსწავლელი სკოლები გაიხსნა აჭარისაღმართში და ჩიქუნეთში (კახიძე, 1974:69). მანამდე კი მთელ აჭარისწყლის მაზრაში მხოლოდ სამი სკოლა იყო – აჭარისწყალზე, მახუნცეთსა და ქვედა მარადიდში. აჭარისაღმართის შრომის სკოლას შეფობას უწევდა ბათუმის გიმნაზიის საშეფო კომისია (კახიძე, 1974:69-70).

1924 წლისთვის ხელვაჩაურის მაზრაში სულ იყო 4 საშუალო სკოლა და ერთი ბავშვთა სახლი (გამგე სოფია მეზერნიცკაია), 27 რვაწლიანი სკოლა და 52 დაწყებითი სასწავლებელი 8500 მოსწავლით (კომახიძე, II, 2003:51; 115; 139; Второй.., 1925:113). 1923-1928 წლებისთვის რეორგანიზაციის შედეგად სოფლის სკოლები პედაგოგიურ და სხვა სახის სკოლად გადაკეთდა (ცივაძე, 1942:48). აჭარისწყლის თემში 4 წლიანი სახელმწიფო პედსასწავლებელი დაარსდა, რომელსაც სხვადასხვა დროს სათავეში ედგნენ: გოგი ქათამიძე, მირონის კუტუბიძე, ამირან მათითაიშვილი, ხასან ფაღავა, ხასან გორგოშაძე, ხოლო მასწავლებლები იყვნენ: ახმედ თავდგირიძე, კაკაბაძე, ზინა კონტრიძე, ლილი რუხაძე, მიხეილ ქერქაძე, თამარ აბრამიძე, მამუდ თურმანიძე, ჯანიკო მაღლაკელიძე, მერაბ (ვახტანგ) დია-

სამიძე, ცაცა ლეკვეიშვილი, კოკაია. აქვე ჭრა-კერვას დები მგალობლიშვილები ასწავლიდნენ. აჭარისწყლის სახელმწიფო პედსასწავლებელთან საბაზო დაწყებითი სკოლა არსებობდა, სადაც მოღვაწეობდნენ გალდავა, გერმანე ჩხარტიშვილი, ქამუშიძე (ჩელებაძე, 2019, დღიური №3). მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში დაარსებული დაწყებითი სკოლების დიდი ნაწილი ეტაპობრივად შვიდწლიან, შემდეგ რვაწლიან და საშუალო სკოლებად გადაკეთდა. XX ს. 20-იანი წლების დასაწყისში ხელვაჩაურში გაიხსნა რამდენიმე დაწყებითი სამსაფეხურიანი სკოლა - აჭარისწყალზე და ჭოროხის მაზრებში, სულ 27 სკოლა. საგულისხმოა, რომ სკოლების უმრავლესობა კერძო შენობებში იყო განთავსებული. შვიდწლიანი სკოლა იგივე შრომის სკოლა იყო, რომელიც ამზადებდა სასოფლო-სამეურნეო დარგის სპეციალისტებს. ასეთი სკოლა გაიხსნა ახალშენში.

ხელვაჩაურში სკოლების გახსნის დინამიკა XX ს-ის 20-30-იან წლებში შემდეგნაირია: 1921 წელს დაარსებულა გონიოს დაწყებითი სკოლა, სადაც პირველი გამგე-მასწავლებელი იყო მიხეილ ჭავჭანიძე. იგი 1937 წელს გადაკეთდა – არასრულ საშუალო, ხოლო 1942 წელს – საშუალო სკოლად. 1922 წ. დაარსდა მახინჯაურის სკოლა, სადაც გამგე-მასწავლებელი იყო ფოკა ცქვიტინიძე. 1923 წელს დაარსებულ ურეხის სკოლას სათავეში ედგა მასწავლებელი სიმონ ჯორბენაძე. 1924 წელს დაარსდა აგარის პირველი ქართული სკოლა, სადაც მასწავლებლებად იყვნენ მარო ბახტაძე და შურა მშვიდობაძე. ამავე წელს გაიხსნა ზედა წინსვლის დაწყებითი სკოლა ალიოშა ხუხუნაშვილის ხელმძღვანელობით. აქვე დაარსდა პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებელი ორი ჯგუფით. 1927 წ. ზემო ჯოჭოს დაწყებითი სკოლა გაიხსნა, რომლის გამგე იყო ჟორა ავჯიშვილი. სკოლა 1939 წელს შვიდწლედად გადაკეთდა. 1922 წელს იუსუფ ვარშალომიძის საკუთარ საცხოვრებელ სახლში მისივე ინიციატივით გაიხსნა ხელვაჩაურის სკოლა, სადაც სწავლება თურქულ ენაზე მიმდინარეობდა. მანვე 1923 წელს დაიქირავა მასწავლებელი ქსენია მშვიდობაძე, რომელიც სკოლაში ქართულს ასწავლიდა. 1922 წელს გაიხსნა შარაბიძეების სკოლა ხასან ქიქავას ინიციატივით. სკოლას ხელმძღვანელობდა იბრაიმ ბიბინეიშვილი, რომლის მეუღლე იყო პედაგოგი თამარ თალაკვაძე. 1923 წელს სკოლა დაარსდა სოფელ ყარადერეში (ახლ. ს. განთიადი). 1924 წ. დაწყებითი სკოლა დაარსდა სოფელ ქედქედში, ოსმან მსხალაძის სახლში. აქ პირველი მასწავლებელი ყოფილა ვალიკო (ვალერიან) ჭიჭინაძე. სკოლა 1939 წელს გადაკეთდა არასრულ საშუალო სკოლად, 1985 წელს – კი საშუალო სკოლად. ამ სკოლაში გარკვეულ პერიოდში პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი, პროფესორი იური სიხარულიძე. 1924 წელს დაწყებითი სკოლა გაიხსნა თხილნარში, ხოლო 1927 წელს – ზედა თხილნარში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ზესტაფონელი თამარ ქურიძე. 1925 წელს გაიხსნა

სარფის ქართული სკოლა, რომლის გამგე იყო პოლიკარპე ხაინდრავა, სადაც 1927 წლამდე ისწავლებოდა თურქული ენა (კომახიძე, II, 2003: 148; 150). მოგვიანებით ქვედა თხილნარის სკოლა გაიხსნა, რომელიც 1935 წელს შვიდწლედად, ხოლო 1965 წელს საშუალო სკოლად გადაკეთდა. 1928 წელს დაარსდა სოფელ კაპრეშუმის დაწყებითი სკოლა. იგი 1947 წელს რვაწლედად გადაკეთდა. პირველი დაწყებითი სკოლა ზედა კირნათში 1928 წელს დაარსდა, ხოლო 1929 წ. კი ორწლიანი დაწყებითი სკოლა გაიხსნა ქვედა კირნათში. აქ ქართულთან ერთად ისწავლებოდა თურქული ენაც. სკოლა შვიდწლედად 1936 წელს, ხოლო საშუალო სკოლად 1957 წელს გადაკეთდა. აღსანიშნავია, რომ კირნათში 1959-1960 წლებში დაარსდა ინტერნატიც. 1929 წელს გაიხსნა ზედა განთიადის დაწყებითი სასწავლებელი ფოკა ცქვიტინიძის ხელმძღვანელობით, რომელიც მანამდე მახინჯაურში მოღვაწეობდა. იმავე წელს გაიხსნა სკოლა ადლიაში, რომელიც სოფლებს-ადლიას, მინდას და კახაბერს ემსახურებოდა. 1931 წელს ადლიის დაწყებითი სკოლა 4-წლიანად გადაკეთდა, 1944 წ. – შვიდწლედად, მოგვიანებით – 8-წლიან, ხოლო 1983 წელს – საშუალო სკოლად. 1930 წელს პირველი დაწყებითი სკოლა გაიხსნა თოდოგაურში, ქაჯაიას საცხოვრებელ სახლში, სადაც პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდნენ მასწავლებლები: ლეო შენგელია, შემდეგ ვერა გურგენიძე და ზინა სირაძე. 1930-1931 წლებში ოთხწლიანი დაწყებითი სკოლა გაიხსნა ზედა ახალშენში (მასწავლებლები: სონია სიხარულიძე, ნ. ანდღულაძე). 1931 წელს სოფელ სარფში დაწყებითი სკოლა გაიხსნა. იგი 1940 წ. გადაკეთდა შვიდწლედად, 1949 წ. – რვაწლედად და მალევე – საშუალო სკოლად. 1930 წ. კი დაარსდა მახოს ორკლასიანი სკოლა. 1930 წელს სოფელ ჭარნალში მცხოვრებმა ქურთებმა და ხემშილებმა (სულ 35 კომლი), უარი განაცხადეს მედრესეში სწავლაზე და არჩევანი საერო სკოლაზე გააკეთეს. ამიტომ იქ, ისკანდერ ბერიძის საკუთარ ნაკვეთზე, 1930 წელს პირველი დაწყებითი სკოლა აშენდა, რომელიც 1933 წელს გადაკეთდა 7-წლიან სკოლად, ხოლო 1967 წელს საშუალო სკოლად (კომახიძე, II, 2003:171-172). 1931 წელს გაიხსნა მახვილაურის დაწყებითი სკოლა. იგი 1939 წელს გადაკეთდა შვიდწლიან, 1963 წელს – რვაწლიან, ხოლო 1984 წელს – საშუალო სკოლად. აჭარისაღმართის (მაჭახლის) თემში 1931/1932 სასწ. წლებში ყოფილა 4-კლასიანი სკოლები ჩიქუნეთში, ჩხუტუნეთში, გორგაძეებში, აჭარისაღმართის ცენტრში, ხოლო 2-კლასიანი – ცხემლარასა და სკურდიდში (კახიძე, 2012-2013:10). 1933 წელს გაიხსნა კახაბრის მეორე სკოლა, რომლის გამგე იყო დათიკო სიმონია. რაც შეეხება ახალსოფლის სკოლას, იქ 1928 წელს მედრესე იყო, სადაც მუშაობდა ნინო აფხაზავა. მოგვიანებით გაიხსნა დაწყებითი სკოლა (კომახიძე, II, 2003:104).

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ენა გამოცხადდა სახელმწიფო ენად და სწავლება დაიწყო მშობლიურ ენაზე, 20-იან წლებში ანგისაში გაიხსნა ქართულ-

აფხაზური სკოლა (ბაბილოძე, 1958:59-60). 1936-1937 წლებში გაიხსნა ქურთული და თურქული სკოლები – ახალსოფელში (დღევ. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი), გონიოში, ჭარნალში და მეჯინისწყალზე. ახალსოფელში დაწყებითი სკოლა იყო პირველი და მეორე კლასებით. იქ ყოფილა მოსამზადებელი ჯგუფი, სადაც უმეტესად ქურთები სწავლობდნენ (კახიძე, 2012-2013:7-13). განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ორად გაყოფილი ხეობის სასაზღვრო სოფელ ზედა ჩხუტუნეთში სკოლის დაარსებას, სადაც 1935 წ. არასრული სკოლა გაიხსნა, რომელსაც სათავეში გრიშა გურგენიძე ჩაუდგა. თავდაპირველად, აქ პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდნენ ვენერა გურგენიძე, ნიკოლოზ ტუღუში და სხვ. მოგვიანებით კი ნორა ფოკას ას. ცქვიტინიძე, მარო ამბროლაძე, ვანო ჩხაიძე, შალიკო ბოლქვაძე და ახმედ ჭანიძე. ზედა ჩხუტუნეთის საშუალო სკოლის პირველი დირექტორი იყო ჯალაღონია, შემდეგ კი – დობორჯგინიძე. სხვადასხვა პერიოდში სკოლაში პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდნენ: მირიან სტამბოლიშვილი, ეკატერინე ზენაიშვილი, ელეონორა კუტუბიძე, ზერა შარაბიძე, ლამარა ხალვაში, ვლადიმერ კახიძე, რიზალი ცინცაძე, შეწირული, ქაზიმ ვერულიძე (დაიღუპა მეორე მსოფლიო ომის ფრონტზე), ახმედ (ამელი) კახიძე, პოეტი ახმედ კვირიტიძე, შოთიძე, ასევე ცნობილი ეთნოლოგი ნოდარ კახიძე და სხვ. (ჩელებაძე, დღიური №3). რაც შეხება ქვედა ჩხუტუნეთის სკოლას, მას 50-იანი წლებიდან სათავეში ჩაუდგა ადგილობრივი პედაგოგი სულხან კახიძე (ხევისბერი, 1999:6-7).

1929 წ. აჭარის მთიანეთის შესახებ დადგენილების საფუძველზე შეიქმნა წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო სკოლები (სდსინ, 2012:504). აღნიშნულ პერიოდში წერა-კითხვის უცოდინრობისა და მცირემცოდნეობის სალიკვიდაციო სკოლების რაოდენობა ასეთი იყო:

ქალაქი, რაიონი	წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო სკოლები			წერა-კითხვის მცირე მცოდნეობის სალიკვიდაციო სკოლები		
	სულ	მსმენელთა რაოდენობა	მათ შორის ქალთა სულ	სულ	მსმენელთა რაოდენობა	მათ შორის ქალთა
ხელვაჩაური	67	1000	483	30	500	100

მე-20 საუკუნის 20-იანი წლებიდან საგანმანათლებლო ქსელი კიდევ უფრო გაფართოვდა. დაიგეგმა ქალებისთვის სამუშაო სახლისა და სახელოსნო წრის გახსნა (ასსა,s.-77, 1922:76; 89).

სოფლის ახალგაზრდობის პროფესიული მომზადების მიზნით მე-20 ს-ის 20 - იან წლებში ხელვაჩაურის რაიონის ახალგაზრდებმა ქედაში გახსნილ მებაღეობის სკოლას მიაშურეს. ამ საქმეს დიდად შეუწყო ხელი 1925 წელს ბათუმის სასოფლო სამეურნეო ტექნიკუმის გახსნამ, რომელიც 1994 წელს ბათუმის სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტად გადაკეთდა. მალე მოსწავლე-ახალგაზრდებს შორის საგრძნობლად იმატა გოგონათა ხვედრითმა წილმა. 20-იან წლებში, როგორც მძიმე მატერიალური მდგომარეობის, ისე სხვა გარემოებათა გამო, განათლების სფეროში დაწყებული გარდაქმნების პერიოდში აჭარაში სკოლების დახურვისა და შიმშილობის გამო ადგილი ჰქონდა მასწავლებლებთან დაპირისპირებასა და მათ დაპატიმრებებსაც (ასსა,s-14, 1922:31).

1928 წელს სოფლის სკოლების მასწავლებელთა დახელოვნებისა და გამოცდილების ურთიერთგაზიარების მიზნით შეიქმნა საერთო სარაიონო საჩვენებელი სკოლები. ასეთი სამი სკოლა იყო აჭარისწყალზე (სდსინ, 2012:508). ქვეყანაში არსებული ვითარებიდან გამომდინარე 1926-1928 წლებში მიღებული გადაწყვეტილების საფუძველზე შესაძლებელი ხდებოდა სწავლა როგორც რუსულ, ისე გერმანულ და თურქულ ენებზეც (ასსა, ს.189, 1926-1928:132-133).

1930 წელს საბჭოთა კავშირის განათლების სისტემაში შემოღებული სოცშეჯიბრი ეწყობოდა ხელვაჩაურის სკოლებშიც, რომელიც 1944 წ. გაუქმდა. 1932-1933 წლებში აჭარაში შემოვიდა საყოველთაო-სავალდებულო დაწყებითი განათლება. 1934 წლიდან დაწყებული ცვლილებების შესაბამისად, ხელვაჩაურში დაწესდა სკოლის შემდეგი ტიპები: დაწყებითი, არასრული საშუალო და საშუალო სკოლა. ჯგუფებს კლასები ეწოდა. ამასთან, შემოიღეს კლასის ხელმძღვანელის საშტატო ერთეული შესაბამისი ანაზღაურებით.

1921-1940 წლებში გატარებული ღონისძიებების საფუძველზე ლიკვიდირებულ იქნა წერა-კითხვის უცოდინრობა. 1942-1943 სასწავლო წელს აჭარის სხვა კუთხეების მსგავსად, კვალიფიციური მასწავლებლების მომზადების მიზნით, აჭარისწყალზე გაიხსნა პედაგოგიური სასწავლებელი (ბაბილოძე, 1975:93).

როგორც ცნობილია, სწავლის ხარისხის ამაღლების მიზნით, საკავშირო მასშტაბით არაერთი წამახალისებელი ღონისძიება გატარდა. 1944 წელს შემოიღეს მედალი, 1945 წელს კი ცოდნის შეფასების 5-ბალიანი სისტემა დაწესდა. 1954 წელს გაუქმდა 1943 წელს შემოღებული ცალკე არსებული ქალთა და ვაჟთა სასწავლებლები. ომის შემდგომ, 1949-1950 წლებში, სკოლებში შვიდწლიან სწავლებაზე გადავიდნენ, რაც სახალხო მეურნეობის აღდგენით სამუშაოებს დაუკავშირდა. აჭარაში 1943 წელს გახსნილ საღამოს სკოლებში, ძირითადად, მე-9 და მე-10 კლასები ფუნქციონირებდა. მაღალმთიანი სოფლების მოსწავლეებისთვის აჭა-

რაში არაერთი ინტერნატი გაიხსნა. 1959-1960 წლებში ინტერნატი დაარსდა ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ კირნათში (სდსინ, 2012:512).

1946-1947 წლებში შემოღებული 11-წლიანი სწავლება, 1955 წლიდან ათწლიანი სწავლებით შეიცვალა (სდსინ, 2012:511). მოგვიანებით, 1959-1960 წლებში, შემოღებულ იქნა სავალდებულო 8-წლიანი სწავლება (სდსინ, 2012:513).

აღსანიშნავია, რომ 1942 წელს ხელვაჩაურში გაიხსნა სამწლიანი სახელმწიფო პედაგოგიური სასწავლებელი, რომელიც მალე ოთხწლიანად გადაკეთდა და 1954 წლამდე იარსება. ამის გამო 1955 წელს მისი მოსწავლეები ქედის ანალოგიურ სასწავლებლებში გადაიყვანეს. ამან ხელი შეუწყო დაწყებითი სკოლების პედაგოგიური კადრების მომზადების საქმეს (კომახიძე, II, ბათ., 2003:219).

1961 წლიდან შეიქმნა პედაგოგიური საზოგადოება. მთლიანად აჭარაში 255 პირველადი ორგანიზაცია იყო, რომელშიც ყველა რაიონის პედაგოგები გაერთიანდნენ.

1968 წლიდან მე-9 და მე-10 კლასებში სამხედრო სწავლება, 1961 წლიდან კი – გახანგრძლივებული ჯგუფები იქნა შემოღებული. 1969 წლიდან სკოლებთან დაარსდა მოსამზადებელი კლასები 6 წლის ბავშვებისთვის.

ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში უმაღლესი განათლების მიღების მოსურნეთა შორის ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტიდან თავი ისახელეს შემდგომში დამსახურებულმა ექიმმა ნევრესტან შაშიკაშვილმა, აჭარის მთავრობის ყოფილმა თავმჯდომარემ და საზოგადო მოღვაწემ ისმაილ ფუტკარაძემ და სხვ. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის არაერთი მკვიდრი ჩადგა ქართული მეცნიერების სამსახურში. საერთაშორისო აღიარება მოიპოვეს ადგილობრივმა მეცნიერებმა ამირან და ნოდარ კახიძეებმა, ზაზა შაშიკაძემ, როინ მალაყმაძემ, სიმონ გოგიტიძემ და სხვ. ისტორიის დოქტორი, ეთნოლოგი როინ მალაყმაძე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის დირექტორია, ამირან კახიძე წლების მანძილზე სათავეში ედგა არქეოლოგიის მუზეუმს, ნოდარ კახიძე ათწლეულების მანძილზე ხელმძღვანელობდა ქართული ეთნოლოგიური კვლევებისა და სოციოლოგიის განყოფილებას ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აჭარის მუსიკალური ფოლკლორის მკვლევარ ალი მსხალაძის სამეცნიერო მოღვაწეობა. აჭარის სამუსიკო სასწავლებელს ხელმძღვანელობდა როსტომ კახიძე, ხოლო მისი მეუღლე, ნარი ცინცქილაძე, დღემდე აქტიურ პედაგოგიურ საქმიანობას ეწევა ბათუმის სამუსიკო სასწავლებელში.

საქართველოს მწერალთა ასოციაციის აჭარის განყოფილებას მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ქართული პროზის, პოეზიის, საბავშვო მწერლობის, დრამა-

ტურგიის განვითარებაში. ამ სფეროში თავიანთი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა პოეტმა მამია ვარშანიძემ, რომელმაც ქართულ პოეზიაში ადგილი უშუალობით, სისადავითა და გულწრფელობით გამორჩეული ლექსებით დაიმკვიდრა. პატრიოტული სულისკვეთებით აღსავსეა ლაზი პოეტის – იაშა თანდილავას პოეზია. საგულისხმოა ის გარემოება, რომ პოეტ იაშა თანდილავას ლექსი ქართული პოეზიის ანთოლოგიის საუკეთესო ასეულშია შეტანილი. აღსანიშნავია მაჭახლელი პოეტი ახმედ კვირიტიძე, ახალგაზრდა პოეტი მზია სალვარიძე და სხვ. ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების პოპულარიზაციის საქმეს ახალი სტიმული მისცა ფოლკლორული ფესტივალის „მიმობნეული მარგალიტები“ ტრადიციის დამკვიდრებამ.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის არაერთ მკვიდრს მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის სახვითი ხელოვნების განვითარების საქმეშიც (სდსინ, 2012:576). ამ სფეროს წარმატებები განაპირობა ხელვაჩაურის ცალკეულ სოფელში კულტურის სახლის დაარსებამ. 1920-იანი წლების დასაწყისში საკლუბო დაწესებულება ფუნქციონირებდა ხელვაჩაურში. 1924 წ. კლუბი გაიხსნა მახინჯაურში, 1929 წ. აჭარისწყალზე. 1951-1959 წლებში სოფლებში 45 კინოდანადგარი გაიხსნა. 1953-1964 წლებში კულტურის განყოფილება შეერწყა კინოფიკაციის განყოფილებას, რითაც კულტურული დაწესებულებების დაარსების საქმე მნიშვნელოვნად დაჩქარდა. კერძოდ, კულტურის სახლი გაიხსნა 1946 წელს ხელვაჩაურის ცენტრში, გონიოში, ჭარნალში, სარფში, თხილნარში, კირნათში და ურეხში, 1947 წელს – ახალშენში, კახაბერში, აჭარის აღმართზე, 1948 წ. კი – მეჯინისწყალსა და ზედა ჩხუტუნეთში. მაგალითად, სოფელ გორგაძეებში თვეში 2-3-ჯერ წარმოდგენებს მართავდნენ (კახიძე ნ., 2008:21). საგულისხმოა ის გარემოება, რომ კლუბი, როგორც მნიშვნელოვანი კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულება, წარმოადგენდა პარტიულ-იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური საქმიანობის მთავარ კერას (სდსინ, 2012:580-582).

ფასდაუდებელია ხელვაჩაურის მკვიდრთა ღვაწლი ქართული მუსიკალური ხელოვნების განვითარების საქმეში. ისინი აქტიურად არიან ჩართულნი აკადემიურ გუნდში. 1928 წელს შეიქმნა ქორეოგრაფიული ჯგუფი, რაშიც განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ცნობილ ქორეოგრაფ ფატმან კობალაძეს. 1970 წ. ჩამოყალიბდა პირველი საესტრადო ანსამბლი, 1960 წ. დაარსდა ურეხის სამუსიკო სკოლა, 1978 წ. სამუსიკო სკოლა გაიხსნა ხელვაჩაურში, ხოლო 1990 წ. გონიოში. განსაკუთრებით გამორჩეულია ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ ჩხუტუნეთის მკვიდრთა საშემსრულებლო ხელოვნება. მუნიციპალიტეტში დღემდეა შემორჩენილი უნიკალური ხალხური სიმღერები და ცეკვები. რაიონში 1972 წლიდან ამოქმედდა ახალშენის სახალხო თეატრი, 1990 წლიდან ხელვაჩაურის თოჯინების

მოყვარულთა თეატრი, რომელიც 1993 წ. თოჯინების სახალხო თეატრად გადაკეთდა. აღსანიშნავია მსახიობი ზურაბ შაშიკაძე, რომელიც აზერბაიჯანში მოღვაწეობდა (ჩელებაძე, 2019:№3).

1925 წელს აჭარაში დაარსებული ბიბლიოთეკისა და ქალთა კლუბის საქმიანობამ მალე მოიცვა მთიანი აჭარის რაიონებიც. ამ საქმეში თავისი წვლილი შეიტანა მაჭახლელმა ალთუნ-შაშიკ-ოღლიმ (შაშიკაიშვილი), რომელიც აჭარის ქალთა განყოფილების კლუბს ხელმძღვანელობდა (Второй.., 1925:424). ხელვაჩაურში პირველი ბიბლიოთეკა 1925 წელს დაარსდა. ეს იყო ახალშენის ქოხსამკითხველო (კომახიძე, 2003:352). ამჟამად ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ცენტრში მოქმედებს რაიონული ბიბლიოთეკა, რამდენიმე ათეული სასოფლო და სასკოლო სამკითხველო.

	1935 წ.	1940 წ.	1945 წ.	1950 წ.
საკლუბო დაწესებულებები	38	69	72	132
მასობრივი ბიბლიოთეკები	42	72	79	129
წიგნებისა და ჟურნალების რაოდენობა (ათასი ეგზემპლარი)	38,4	93	144,6	876,8

კულტურული ცხოვრების აღმავლობაში და მხატვრული თვითშემოქმედების პოპულარიზაციაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა საკლუბო დაწესებულებებთან და ბიბლიოთეკებთან მოქმედი მხატვრული თვითმოქმედი კოლექტივებისა და წრეების შექმნამ. აღნიშნული ღონისძიებების შედეგად 1960 წელს ხელვაჩაურის რაიონის მოსახლეობამ თავისი შემოქმედება კარგად წარმოაჩინა შემოქმედების საოლქო სახლში, სადაც მოეწყო რაიონის თვითმოქმედების გამოფენა.

მდიდარ კულტურულ ტრადიციებზე აღზრდილმა მოსახლეობამ ქვეყანაში მშვიდობიანობის პერიოდში აქტიურად დაიწყო საკუთარი სახსრებით კულტურული ქსელების გაფართოება. 1946 წელს მინისტრთა საბჭოსთან არსებულ კულტურის დაწესებულებათა საქმეთა სამმართველოსთან ჩამოყალიბდა სალექციო ბიურო, რაიონულ განყოფილებასთან შეიქმნა ლექტორთა ჯგუფები, სასოფლო კლუბებთან და კულტურის სახლთან კი ლექტორიუმები.

1947 წელს პოლიტიკური და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელი საზოგადოება დაარსდა. 1949 წელს ხელვაჩაურში ჩამოყალიბდა მისი რაიონული განყოფილება, ხოლო 1959 წელს სახალხო უნივერსიტეტის გახსნას მოჰყვა ამ ქსელის

გაფართოება ცალკეულ რაიონში და მათ შორის ხელვაჩაურშიც, რომელიც ემსახურებოდა მოსახლეობის ზოგადი განათლებისა და კულტურის ამაღლების საქმეს.

საბჭოთა პერიოდში ე.წ. „დახურულ“ ზონაში მოქცეული რაიონებისთვის, მათ შორის ხელვაჩაურისთვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა მასმედიას, საინფორმაციო საშუალებათა დროულ და ინტენსიურ საქმიანობას. 1932-33 წლებში გამოდიოდა რაიონული გაზეთები. 1941-1945 წლებში აჭარაში გამოდიოდა 2 საოლქო და 4 რაიონული გაზეთი, რომლებიც ფაშიზმის წინააღმდეგ ბრძოლისკენ მიმართული იყო (სდსინ, 2012:595). ბათუმის რაიონში გამოდიოდა გაზეთი „კოლმეურნეობის გზა“. მოგვიანებით 1962-1963 წლებში შეჩერდა რაიონული გაზეთების გამოცემა, მაგრამ 70-80-იან წლებში კვლავ აღდგა, ოღონდ სხვა სახელწოდებით. ამიერიდან ხელვაჩაურის გაზეთს ეწოდა „ოქტომბრის გზით“.

მოსახლეობაში კულტურულ-იდეოლოგიური მუშაობის საქმეში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს საინფორმაციო სამსახურებმა. ამ მიზნით აჭარაში 1932 წელს მუშაობდა 4 რადიოკვანძი, ზოგ სოფელში კი იყო სატრანსლაციო წერტები. 1959 წლიდან მთელს აჭარაში ამოქმედდა რადიოგადაცემები. თანდათან გაფართოვდა რადიოში მოქმედების არეალი. საზოგადოების აგიტაცია-პროპაგანდის საქმეში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ტელევიზიას, რომელიც საქართველოში 1957 წლიდან, აჭარაში კი – 1965 წლიდან ამოქმედდა, როდესაც მწყობრში ჩადგა ტელესატრანსლაციო სადგური მწვანე კონცხზე. აჭარის მთიანეთში ხარისხი გაუმჯობესდა მას შემდეგ, რაც 1974 წელს, შუახევში ამოქმედდა სატრანსლაციო სადგური. 1987 წლიდან კიდევ უფრო გაუმჯობესდა გადაცემის ხარისხი, რადგან ამოქმედდა აჭარის ტელევიზია (სდსინ, 2012:595).

თანამედროვე ეტაპზე გაფართოვდა ინტერნეტ-ქსელი, რომელიც თითქმის ყველა ასაკის ადამიანისთვის გახდა მისაწვდომი.

თანამედროვე პერიოდში რაიონში არსებულ კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას ემსახურება ა(ა)იპ ხელვაჩაურის კულტურის ცენტრთან არსებული ცენტრალური ბიბლიოთეკა, კულტურის სახლი, საჯარო სკოლა და მიერთებული კლასები (1-4 მიერთებული კლასი). ეს არის ადმინისტრაციულად დაქვემდებარებული პარალელური კლასები რაიონისა და სხვა სოფლის საჯარო სკოლებზე. ზოგჯერ 1-4 კლასი სრულად არაა და შეიძლება ჩავარდეს რომელიმე მათგანი. ხელვაჩაურის რაიონში დღეს მოსწავლეთა რაოდენობაა 12979 (ოქროს მედალოსანთა რაოდენობა – 24, ვერცხლის მედალოსანთა რაოდენობა – 50; მასწავლებელთა რაოდენობა არის 1563; სერტიფიცირებულ მასწავლებელთა რაოდენობა კი 13 (http://adjara). სკოლაში რამდენიმე საფეხურიანი სწავლებაა:

№№	საფეხური	კლასები საფეხურის მიხედვით	სკოლათა რაოდენობა	სკოლათა რაოდენობა ხელვაჩაურის რაიონში
	I	1- 6	3	ერთი საჯარო სკოლა, სადაც 450 მოსწავლეა.
	II	7 – 9	8	
	III	10 - 12	18	

სკოლებში ისწავლება რუსული, გერმანული და ინგლისური უცხო ენები. სადღეისოდ ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სკოლებში მოსწავლეების შემცირების ტენდენცია საკმაოდ დაბალია. ამის მიზეზად მიჩნეულია როგორც შიდამიგრაციული პროცესები, ისე დემოგრაფიული ფაქტორიც. თუმცა, უკანასკნელ წლებში აჭარის მთიანეთიდან იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის ხარჯზე ივსება სასკოლო კონტიგენტი. აღსანიშნავია, რომ 2014 წლის აღწერის მიხედვით, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში 10 წლის უფროსი ასაკის 44224 კაცი დაფიქსირდა. მათგან 15,2 %-ს მიღებული აქვს უმაღლესი (ბაკალავრიატის, მაგისტრატურის ან დოქტორის ხარისხი) განათლება (სტატისტიკური.., 2018:36). თანამედროვე პერიოდში ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სასწავლო დაწესებულებების სტატისტიკა შემდეგნაირია: საჯარო სკოლების რაოდენობა – 46; კერძო სკოლების რაოდენობა – 2; პროფესიული სასწავლებლები – 1; არის რამდენიმე კერძო პროფესიული სასწავლებელი.

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის ნამდვილ ზეიმად იქცა სხვადასხვა ფესტივალისა და დღესასწაულების ჩატარება. 2005 წელს ხელვაჩაურის განათლების, კულტურისა და სპორტის განყოფილებისა და კულტურის ცენტრის (დირექტორი ი. თავდგირიძე, მის სახელთანაა, აგრეთვე, დაკავშირებული ანსამბლ „ათძალის“ ჩამოყალიბება) ინიციატივით დაიწყო და დღემდე ტარდება ფოლკლორული ფესტივალი „მიმობნეული მარგალიტები“. სახალხო დღესასწაული „კოლხობა” თავდაპირველად ,,ქვაომხაზობის” სახელით გაიმართა. 1979 წლიდან კი დღესასწაული სარფის სანაპიროზე ,,კოლხობის” სახელით იმართება. „კოლხობა“ მეფე აიეტისა და მედეას მითთან არის დაკავშირებული. მასში მონაწილეობენ როგორც ადგილობრივი ფოლკლორული ანსამბლები, ისე საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან მოწვეული ფოლკლორული ჯგუფები (https://ka.wikipedia.org). 2007 წელს საფუძველი ჩაეყარა „მაჭახლობის“ დღესასწაულს. ამ ღონისძიებას სათავე დაუდეს ხეობის მკვიდრმა მეცნიერებმა, პროფესორებმა ნოდარ კახიძემ და როინ მალაყმაძემ. დღესასწაულმა დიდად შეუწყო ხელი

ორად გაყოფილი მაჭახლის ხეობის მოსახლეობის დაახლოებას, მათი კულტურული ტრადიციების ურთიერთგაცვლას, ნათესაური კავშირების აღდგენას. სწორედ ეს დღესასწაული დაედო საფუძვლად თურქეთის რესპუბლიკის საზღვრებში მოქცეული მაჭახლის 6 სოფლის ანალოგიურ ტრადიციას. აღნიშნულმა დღესასწაულმა ხელი შეუწყო ხალხური მუსიკალური ფოლკლორის პოპულარიზაციის საქმეს. სადღესასწაულო ტრადიციად იქცა მუნიციპალიტეტის ხელმძღვანელობის მიერ ღირსეული და წარმატებული ადამიანების დააჯილდოება. დღესასწაულის სახელწოდებიდან გამომდინარე ხეობის დასაწყისში დაიდგა თოფ „მაჭახელას“ ძეგლი, რომელზეც დავით წერეთლის სიტყვებია ამოტვიფრული: „პატარა მაჭახელი, არის ცოცხალი ისტორია საქართველოსი“. ძეგლის ავტორია მოქანდაკე კობა ხოფერია. მაჭახლობის სახალხო დღესასწაულს უკავშირდება პროფესორ როინ მალაყმაძის ინიციატივით დაარსებული სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ხასიათის ჟურნალ „მაჭახელი-ს“ გამოცემაც. მისი პირველი ნომერი 2007 წელს გამოვიდა.

ამრიგად, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში კულტურულ-საგანმანათლებლო კერების დაარსება და მათი საქმიანობა მნიშვნელოვანი წვლილია აჭარის და ზოგადად ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის შესწავლაში. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი ისტორიული განვითარების ყველა ეტაპზე წარმოადგენდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ორგანულ ნაწილს, რომლის მოსახლეობამ როგორც ჩვენში, ისე საზღვრის გადაღმა თურქეთის რესპუბლიკის ფარგლებშიც გამორჩეულად შეძლო ქართული მენტალობის შენარჩუნება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის სახელმწიფო არქივის მასალები. 1922 წ., რ-4; აღწ.-1; საქ.-14.
2. აჭარის სახელმწიფო არქივის მასალები, 1922 წ., p-1; anaweri-1; saqme-77, yuTi - 3[a]
3. აჭარის სახელმწიფო არქივის მასალები. 1926-1928 წ.წ., პ-4; აღწ.-1; საქ.-189.
4. ბაბილოძე, 1958-გრიგოლ ბაბილოძე. სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში (1921-1957 წწ.). ბათუმი.
5. ბაბილოძე, 1975-გრიგოლ ბაბილოძე. ნარკვევები განათლებისა და კულტურის ისტორიიდან აჭარაში. ბათუმი. „საბჭოთა აჭარა“.
6. ბაქრაძე, 1987: - ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობანი გურიასა და აჭარაში, გამომც. „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.
7. გოგიტიძე, 1988: - სიმონ გოგიტიძე. მახვილაურის ნამოსახლარზე 1982-1983 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების ანგარიში. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XVII, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1988.
8. დიასამიძე ბ., სამი ისტორიული მხარე ერთი თანამედროვე მუნიციპალიტეტის ფარგლებში, ბათუმი, 2017

9. ვარშალომიძე ირ., მონეტები გონიო-აფსაროსიდან. გონიო-აფსაროსი (შრომათა კრებული VII), ბათ. ბსუ, 2009.

10. კახიძე ამ., „ბრინჯაოს ცული ჩალეწილიდან“, ჟ. „მაჭახელი“, 2008, №2, გვ. 39-40

11. კახიძე ნ., მაჭახლის ხეობა, ბათუმი, „საბჭოთა აჭარა“, 1974, გამომც. „საბჭოთა აჭარა“.

12. კახიძე ნ., მაჭახლის ხეობა 1921-1925 წლებში (კულტურული და სამეურნეო მშენებლობა), ჟ. „მაჭახელი“, 2008, №2

13. კახიძე ნ. „ჯაველიძე ვლ. „ორი წელი აჭარაში (ახალსოფელი, კირნათი, მაჭახელი), -ჟ. „მაჭახელი, 2012-2013, №6-7, გვ. 7-13

14. კახიძე ნ., ეტრატზე ამეტყველებული ისტორია, გამომც., „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2013.

15. კომახიძე თ., ხელვაჩაურის (ბათუმის) რაიონი, წ.1, ბათ., 2003

16. კომახიძე თ., ხელვაჩაურის (ბათუმის) რაიონი, წ. 2, ბათ., 2003

17. ლისოვსკი ვალ., ჭოროხის მხარე, ბათ., ბსუ, 2015

18. ლორთქიფანიძე ოთ., მიქელაძე თ., ხახუტაიშვილი დ., გონიოს განძი. თბ., „მეცნიერება“, 1980.

19. ნაგერვაძე მ., ჭარნალის მურვანეთის მეტალურგიის უძველესი კერების საველე არქეოლოგიური კლევა-ძიების შედეგები. საქართველო-უძველესი მეტალოგენური კერა (აჭარა), საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (ბათუმი, 25-28 ივნისი, 2018). თბ., 2019

20. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები // აჭარა, ტ. I, ბათ., 2007

21. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები // აჭარა, ტ. II, ბათ., 2009

22. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები // აჭარა, ტ. III, ბათ., 2008

23. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები // აჭარა, ტ. IV, ბათ., 2012

24. სტატისტიკური წელიწდეული (საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური), თბ., 2018

25. სურმანიძე რ., ქრისტიანული ძეგლების ტოპონიმია და ძველი საეკლესიო მოღვაწენი, ბათუმი, 2013

26. ქსე, ტ.10. თბ., 1986.

27. ჩელებაძე ნ., 2016 წლის ხელვაჩაურის საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები, დღიური №1

28. ჩელებაძე ნ., 2018 წლის საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიური №2

29. ჩელებაძე ნ., 2019 წლის საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიური №3

30. ჩელებაძე ნ., მართლმადიდებლური საეკლესიო ცხოვრების ზოგიერთი საკითხი ბათუმის ოლქში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „სულიერების ბალავარი“ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი XIX საუკუნის დასასრულს (საარქივო მასალების მიხედვით)

31. ცივაძე ეთ., ცივაძე, 1970-ეთერ ცივაძე. ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის განვითარება აჭარის ასს რესპუბლიკაში. ბათუმი.

32. ჭიჭინაძე ზ., მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. გამომც., „უნივერსალი“, თბ., 2013

33. ხალვაში მ., კერამიკული ტარა გონიო-აფსაროსიდან. გონიო-აფსაროსი (შრომათა კრებული II), ბათ. „აჭარა“, 2002.

34. ხახუტაიშვილი ნ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი ადრერკინის ხანაში, გამომც., „მეცნიერება“, თბ., 1986.

35. ხევისბერი (შემდგ. ნათელა კახიძე). გამომც. „ალიონი“, 1998 წ.

36. Второй Краеведческий сезд Черноморского побережья и Западного Кавказа (Постановление и Резолюции), Бат., 1925

37. Месхи, 1906: - Месхи И.С., Батум и его окрестности (Очерк деятельности по народному образованию). Типография В. Киладзе и Г. Таварткиладзе. Батумь.

38. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი - ინტერნეტ-რესურსი:
:http://khelvachauri.ge/ge/governance/governor

39. http://www.infobatumi.ge/places/etnografiuli-muzeumi-borjgalo/

40. ეთნოგრაფიული მუზეუმი - ინტერნეტ-რესურსი:
ttp://adjara.gov.ge/branches/description.aspx?gtid=260&gid=6№.WJARkdIrKUk

41. მოციქული მატათა - ინტერნეტ-რესურსი:
https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%97%E1%83%90_%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%A5%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98

42. „კოლხობა“ - ინტერნეტ-რესურსი:
https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%AE%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90